

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
W WARSZAWIE

BULETTIN
ARCHÉOLOGIQUE
POLONAIIS

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE LXXII

VARSOVIE 2021

WARSZAWA 2021

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE
LXXII**

REDAKTOR NACZELNY
EDITOR IN CHIEF

DR WOJCIECH BRZEZIŃSKI

SEKRETARZ REDAKCJI
MANAGING EDITOR

DR HAB. JACEK ANDRZEJOWSKI

CZŁONKOWIE REDAKCJI
EDITORS

GRAŻYNA ORLIŃSKA, RADOSŁAW PROCHOWICZ, ANDRZEJ JACEK TOMASZEWSKI,
KATARZYNA WATEMBORSKA-RAKOWSKA, KAJA JAROSZEWSKA

RADA NAUKOWA
SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

PROF. DR HAB. WOJCIECH NOWAKOWSKI (Wydział Nauk o Kulturze i Sztuce Uniwersytetu Warszawskiego), PROF. DR AUDRONĖ BLIUJENĖ (Klaipėdos universitetas), PROF. DR HAB. CLAUS VON CARNAP-BORNHEIM (Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Schleswig), PROF. DR HAB. ZBIGNIEW KOBYLŃSKI (Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego), PROF. DR HAB. JERZY MAIK (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk), PROF. DR HAB. DIETER QUAST (Forschungsinstitut für Archäologie, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz), PROF. DR HAB. PAWEŁ VALDE-NOWAK (Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)

CZASOPISMO RECENZOWANE ♦ PEER-REVIEWED JOURNAL

TŁUMACZENIA
TRANSLATION

KINGA BRZEZIŃSKA, ANDRZEJ LELIGDOWICZ, PIOTR GODLEWSKI
JACEK ANDRZEJOWSKI, KALINA SKÓRA, AMBER KAROLINA STEELE-ZIELIŃSKA

KOREKTA
PROOF-READING

AUTORZY
KATARZYNA WATEMBORSKA-RAKOWSKA

SKŁAD I ŁAMANIE
LAYOUT

JRJ

RYCINA NA OKŁADCE
COVER PICTURE

Złoty pierścień żmijowaty z Valloby (Zelandia). Rys.: TOMASZ RAKOWSKI
Gold snake finger ring from Valløby (Zealand). Drawing: TOMASZ RAKOWSKI

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2021
© Autorzy, 2021

serce Polski

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją finansowaną ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

ADRES REDAKCJI
EDITORIAL OFFICE

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

STRONA WWW
HOME PAGE

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>
<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/en>

TOMY ARCHIWALNE
ARCHIVAL ISSUES

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Archiwum>
<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Archive>

ISSN

0043-5082

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE LXXII (2021)

SPIS TREŚCI
CONTENTS

ROZPRAWY / PAPERS

- MARZENA J. PRZYBYŁA Lords of the Rings: Some Considerations About the Classification of Gold Scandinavian Snake Rings from the Late Roman Period and its Interpretational Implications 3
Władcy pierścieni: uwagi o klasyfikacji skandynawskich złotych ozdób obręczowych z późnego okresu wpływów rzymskich i ich implikacje interpretacyjne
- JUSTYNA KOLENDĄ Pogranicze: pustka osadnicza – obszar przy granicy – kontakt kulturowy. Rozumienie terminu pogranicze w archeologii w kontekście wczesnośredniowiecznego osadnictwa południowej Wielkopolski i północnego Dolnego Śląska 93
Borderlands: Unsettled Areas – Borderline Area – Cultural Contact. Understanding the Term “Borderland” in Archaeology in the Context of Early Middle Age Settlement in the Southern Parts of Greater Poland and Northern Parts of Lower Silesia

MISCELLANEA / MISCELLANEA

- WOJCIECH JANUSZ BORKOWSKI,
MARIUSZ KOWALEWSKI „Swój” czy „obcy”? Wybrane konteksty grocików krzemiennych w zespołach grobowych “Friend” or “Foe”. Selected Contexts of Flint Arrowheads in Grave Assemblages 107
- MIROŚŁAWA ANDRZEJOWSKA,
ŁUKASZ KARCZMAREK Odkrycia archeologiczne w Pilicy 117
Archaeological Discoveries in the Pilica
- ANEKS – PAWEŁ GAN, Charakterystyka materiałoznawcza bransolety wielozwojowej z Pilicy
Appendix – PAWEŁ GAN, Metallographic Description of a Multi-coil Bracelet from Pilica 138
- ANDRZEJ KOKOWSKI,
WIEŃCZYŚLAW NIEMIROWSKI O Gotach w gazecie – czyli znane i nieznanne informacje o grobach kultury wielbarskiej z miejscowości Sławianowo w pow. złotowskim 145
Goths in a Gazette – Known and Unknown Information About the Wielbark Culture Graves from Sławianowo in the County of Złotów
- KATARZYNA CZARNECKA Skarby z lamusa. Ciekawe materiały z miejscowości Łady Nowe, pow. sochaczewski 159
Dusted-off Treasures. Interesting Artefacts from the Village of Łady Nowe, Sochaczew County

ODKRYCIA / DISCOVERIES

- MICHAŁ PACZKOWSKI,
MICHAŁ PRZEŹDZIECKI Bowl-Shaped Stone Objects from the Magdalenian Site Ćmielów 95 “Mały Gawroniec” 171
Kamienne przedmioty miseczkowate ze stanowiska kultury magdaleńskiej Ćmielów 95 „Mały Gawroniec”

MAREK BACZEWSKI	Nowe materiały kultury wielbarskiej z Pojezierza Iławskiego – Jawty Wielkie, pow. iławski New Wielbark Culture Material from the Iława Lakeland – Jawty Wielkie, Iława County	179
GRZEGORZ KUŚ	Zapinki bałtyjskie z Janowca nad Wisłą Balt Brooches from Janowiec on the Vistula River	194
TOMASZ KURASIŃSKI, KALINA SKÓRA, JACEK ZIĘTEK	Nowe znalezisko wczesnośredniowiecznego grotu włóczni z Lubienia, pow. piotrkowski A New Find of an Early Medieval Spearhead from Lubień, Piotrków Trybunalski County	200

WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS

207

GRZEGORZ KUŚ

ZAPINKI BAŁTYJSKIE Z JANOWCA NAD WISŁĄ

BALT BROOCHES FROM JANOWIEC ON THE VISTULA RIVER

Abstract: In 2016, a surface survey was carried out at site 3 at Janowiec, located on the middle Vistula River, uncovering material from the Roman period and the Early Middle Ages. Of particular interest are two artefacts made of copper alloy: a fragment of a crossbow brooch with solid catchplate of the Dollkeim/Kovrovo type and a fragment of a rung brooch of a “pseudo-crossbow” construction. The brooches should be dated, respectively, to phases D and E of the Migration Period and treated as signs of the presence of Balt groups in the Middle Vistula region.

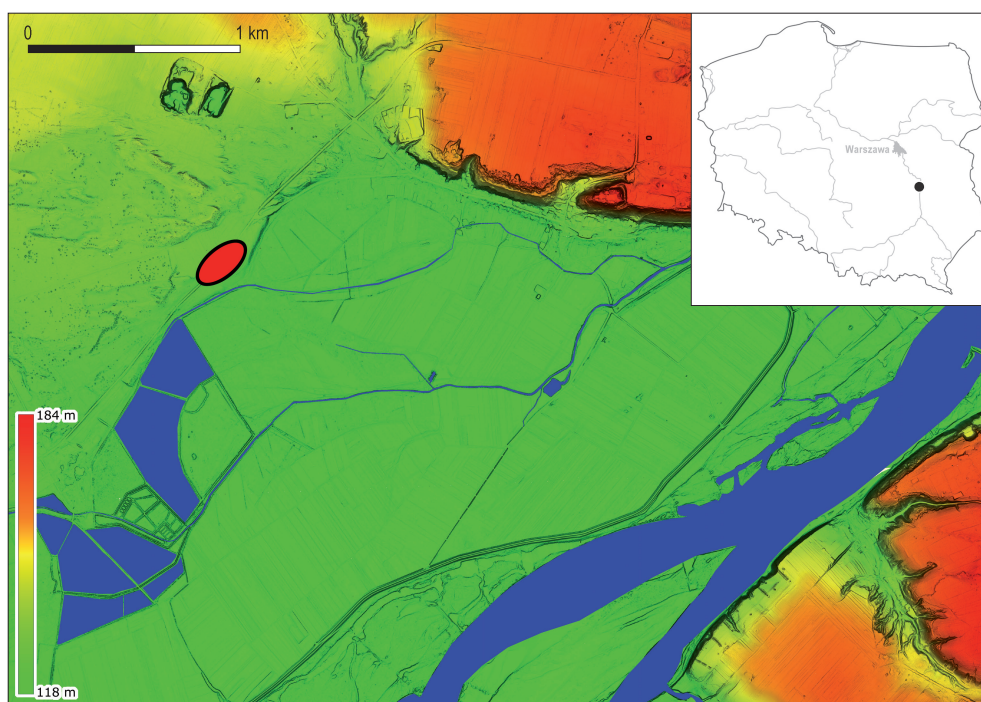
Słowa kluczowe: Barbaricum, okres wędrówek ludów, wczesne średniowiecze, zapinka szczeblowa, zapinka typu Dollkeim/Kovrovo
Keywords: Barbaricum, Migration Period, early Middle Ages, rung brooch, brooch type Dollkeim/Kovrovo

Stanowisko 3 (AZP 76-75/47) w Janowcu, gm. loco, pow. puławski jest położone na piaszczystej terasie zamykającej od północnego zachodu dolinę Wisły. U podnóża terasy, poniżej stanowiska, przepływa niewielki ciek wodny nazywany lokalnie „Nieciecz”, zasilający rzekę Plewkę, znajdującą ujście do Wisły powyżej Janowca. Obecne koryto Wisły jest oddalone o ok. 2 km od stanowiska (Ryc. 1).

Stanowisko odkryto w roku 1981 podczas badań powierzchniowych, prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia

Polski, i określono jako wielokulturową osadę z materiałami kultur trzcinieckiej i przeworskiej oraz wczesnośredniowiecznymi¹. W roku 2017 na stanowisku przeprowadzono badania wykopaliskowe i powierzchniowe, którymi kierowali Marcin Rudnicki (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego) i Grzegorz Kuś. Podobnymi pracami z lat 2018–2020, finansowanymi przez Fundację Badań Interdyscyplinarnych im.

¹ KOLEKCJA... 1995, 318.

Ryc. 1. Lokalizacja stanowiska nr 3 w Janowcu, pow. puławski. Grafika: G. Kuś
Fig. 1. Location of site 3 from Janowiec, Puławy County. Graphics: G. Kuś

Godfryda Ossowskiego, kierował Grzegorz Kuś². Badaniami wykopaliskowymi objęto dotychczas obszar o powierzchni zaledwie 1,8 ara, rejestrując obecność kilkudziesięciu obiektów o charakterze osadniczym oraz jednego obiektu sepulkralnego. Wstępna analiza materiałów pozyskanych w trakcie prac wykopaliskowych pozwala na wyróżnienie trzech faz osadnictwa, datowanych odpowiednio na: młodszy okres wpływów rzymskich, młodszy odcinek wczesnego średniowiecza (XI–XII wiek) i okres nowożytny. Informacje na temat chronologii stanowiska uzupełniają jednak znacząco materiały pozyskane podczas prospekcji powierzchniowej, przeprowadzonej na całym jego dostępnym obszarze (obszar ok. 3 ha). Na ich podstawie początki osadnictwa kultury przeworskiej w Janowcu można datować na fazę A₃, a najliczniej reprezentowane materiały odnosić do faz B₂ i B₂/C₁–C_{1a}; najmłodszy horyzont osadnictwa kultury przeworskiej, którego schyłek nastąpił zapewne we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów, wyznaczają zapinka typu Almgren 158 wariantu *Jakuszowice*³ oraz sprzączka zbliżona do typu H12⁴. Na młodsze odcinki wczesnego i późny okres wędrówek ludów można datować fragmenty dwóch omówionych niżej zapinek o proveniencji bałtyjskiej. Początek osadnictwa wczesnosłowiańskiego wyznaczają natomiast fragmenty bransolet z trąbkowatymi, ornamentowanymi zakończeniami, które z pewnymi zastrzeżeniami można datować na VII–VIII wiek, a także późnoawarskie okucia pasa, datowane na VIII/IX wiek⁵.

Pierwszym z prezentowanych tu znalezisk jest fragment wykonanej ze stopu miedzi fibuli z pełną pochwą (Ryc. 2:a,b). Długość zachowanej części zabytku wynosi 41 mm, z czego długość nóżki to 21 mm. Wysoko wysklepiony kabłąk jest w przekroju półkolisty, w górnej części zdobiony dwoma podłużnymi rowkami, zbiegającymi się w pobliżu wyraźnie wydzielonych od kabłąka nóżki i główki; przestrzeń zamknięta między tymi rowkami tworzy soczewkowaty grzebyk. Płaska główka zapinki zdobiona jest dwoma poprzecznymi rowkami oraz znajdującą się pomiędzy nimi metopą; w otworze umiejscowionym w główce zachował się fragment żelaznej osi sprężyny. Na nóżce znajduje się ornament w postaci sześciu poprzecznych żeberk oddzielonych od siebie poprzecznymi zagłębieniami; każde żeberko zaopatrzone jest w płytkie nacięcie tworzące rowek. Pochwka u nasady jest tej samej długości co nóżka, lecz wyraźnie zwęża się w stronę łożyska szpili.

Opisaną fibulę można zaliczyć do typu *Dollkeim/Kovrovo*⁶. Zapinki tego typu wiązane są głównie z kręgiem zachodnio-bałtyjskim, gdzie występują najliczniej, ale znane są również z Pomorza, Bornholmu, Olandii, Gotlandii oraz obszarów fińskich. Egzemplarz zapinki typu *Dollkeim/Kovrovo* znaleziono

również w miejscowości Tomasz, pow. ostrołęcki oraz w bliżej nieokreślonej miejscowości w dorzeczu Dniepru⁷.

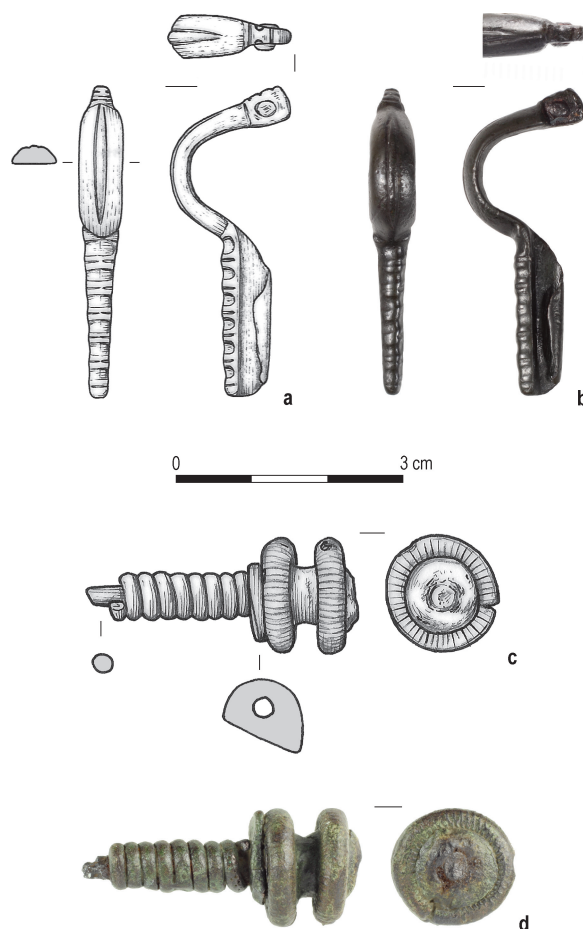
Najbliższe pod względem ornamentyki kabłąka i nóżki okazy zapinek typu *Dollkeim/Kovrovo* pochodzą z popielnicy 1 z grobu X na cmentarzysku w Grunajkach, pow. gołdapski (dawn. *Gruneiken*, Kr. *Darkehmen*), z grobu popielnicowego L-34 z cmentarzyska Bol'soe Isakovo/Большое Исаково na Sambii, a także ze wspomnianych wyżej Tomaszów (znal. lużne)⁸. Zbliżony ornament nóżki i kabłąka występuje również na starszych pod względem typologicznym zapinkach typu *Schönwarling/Skowarcz* oraz na zapinkach wariantu przejściowego między oboma typami⁹, znanych np. z grobów 128 i 180 z cmentarzyska w miejscowości Kovrovo/Коврово (dawn. *Dollkeim*, Kr. *Fischhausen*) na Sambii¹⁰.

⁷ Por. A. BITNER-WRÓBLEWSKA 2001, 175–181, ryc. 7; R. PROCHOWICZ 2001; M. KAZANSKI 2013, 161, ryc. 6:14.

⁸ O. TISCHLER 1879, 255, tabl. III:7; R. PROCHOWICZ 2001, 175, ryc. 1; K. SKVORZOV 2007, 134–135, tabl. 40:7.

⁹ Por. A. BITNER-WRÓBLEWSKA 2001, 34–43.

¹⁰ O. TISCHLER, H. KEMKE 1902, 22, 25, tabl. V:6.8.

Ryc. 2. Zapinka typu *Dollkeim/Kovrovo* oraz fragment zapinki szczeblowej, znalezione na stan. 3 w Janowcu pow. puławski. Rys.: E. Pazyna. Fot.: G. Kuś

Fig. 2. Brooch type *Dollkeim/Kovrovo* and a rung brooch fragment from Janowiec, Puławy County, site 3. Drawing: E. Pazyna. Photo: G. Kuś

² W tym miejscu pragnę podziękować Panom Stanisławowi Rzeźnikowi, Marcinowi Rudnickiemu i Andrzejowi Maciałowiczowi za pomoc okazaną podczas tych badań.

³ O. ALMGREN 1923, 74–76, tabl. VI:158; I. JAKUBCZYK 2014, 139, tabl. XXX.

⁴ R. MADYDA-LEGUTKO 1987, 64, tabl. 19:12.

⁵ Opracowanie wyników dotychczasowych badań na stan. 3 w Janowcu jest w przygotowaniu.

⁶ A. BITNER-WRÓBLEWSKA 1992, 29–31, ryc. 3; 2001, 41–48, ryc. 7, 8.

Występowanie zapinek typu *Dollkeim/Kovrovo* w kręgu zachodniobałtyjskim przypada na młodsze odcinki fazy D i początki fazy E okresu wędrówek ludów, co w ujęciu chronologii absolutnej odpowiada V i początkom VI wieku¹¹.

Drugim z omawianych tu znalezisk z Janowca jest fragment sprężyny zapinki, osadzonej na żelaznej osi (Ryc. 2:c.d). Zachowana partia sprężyny, wykonanej z drutu ze stopu miedzi o kolistym przekroju, liczy sobie osiem zwojów nawiniętych na żelazną oś zakończoną masywnym profilowanym guzem ze stopu miedzi, zdobionym dwoma pierścieniami z nacinanego, koliste go w przekroju drutu, także ze stopu miedzi; pomiędzy guzem zdobionym zakończeniem osi a zakończeniem sprężyny znajduje się osadzona na osi płaska płytką wykonana ze stopu miedzi, która jest zakończeniem „pseudocięciwy”. Długość zachowanego fragmentu osi wynosi 36 mm, długość profilowanego guza 10 mm, a jego średnica 16 mm. Charakterystyczny ornament profilowanego guza osadzonego na zakończeniu osi pozwala z dużym prawdopodobieństwem uznać omawiany zabytek za fragment zapinki wywodzącej się z kręgu zachodniobałtyjskiego. Zakończenie osi sprężyny podobnymi profilowanymi guzami spotykane jest m.in. na zapinkach typu *Dollkeim/Kovrovo*¹² czy też – bardzo często – na zapinkach szczeblowych¹³. Z kolei, wzięwszy pod uwagę obecność płaskiej płytki znajdującej się na osi pomiędzy sprężyną a profilowanym guzem, można założyć, że sprężynka ta jest fragmentem zapinki o konstrukcji pseudokuszwatej. Taka konstrukcja nie występuje w zapinkach typu *Dollkeim/Kovrovo*, natomiast częsta jest w zapinkach szczeblowych¹⁴. Ostatecznie zatem omawiane znalezisko można uznać za fragment zapinki szczeblowej.

Fibule szczeblowe występują przede wszystkim na obszarach kultury *Dollkeim-Kovrovo*, grupy elbląskiej i grupy olsztyńskiej, gdzie wyznaczają rozwinięte odcinki fazy E okresu wędrówek ludów, co w chronologii absolutnej odpowiada okresowi od 2. połowy VI po 2. połowę VII wieku¹⁵. Spoza obszarów bałtyjskich znane są zaledwie pojedyncze egzemplarze tego typu zapinek – z cmentarzyska w Prützke, Lkr. Potsdam-Mittelmark i jako znalezisko luźne z Seetz, Lkr. Prignitz w Brandenburgii, oraz z warszawskiego Wawra¹⁶. Zachowany fragmentarycznie egzemplarz z Janowca nie ma cech dystyngtywnych, pozwalających na przypisanie go do któregoś z wariantów fibul szczeblowych, co uniemożliwia przeprowadzenie bardziej szczegółowych rozważań na temat jego klasyfikacji.

Określenie kontekstu kulturowego omówionych wyżej znalezisk, których chronologia w zasadzie się nie zająbia, sprawia pewne trudności. Jak wspomniano na wstępie, schyłek osadnictwa kultury przeworskiej na stan. 3 w Janowcu wyznaczają

zapinka typu Almgren 158 wariantu *Jakuszowice* oraz sprzączka zbliżona do typu H12. Chronologia typowo przeworskich zapinek wariantu *Jakuszowice* jest stosunkowo szeroka ($C_{1a}-D_1$). Z kolei sprzączki typu H12, które w kulturze przeworskiej datowane są na wczesną fazę okresu wędrówek ludów, występują również w kulturze wielbarskiej, gdzie należą do zabytków charakterystycznych dla fazy C_3 ¹⁷. Dodatkowo trudności przynosi brak lepiej rozpoznanych stanowisk datowanych na schyłek okresu wpływów rzymskich i okres wędrówek ludów, położonych wzdłuż lewego brzegu Wisły, w bliższym i dalszym sąsiedztwie Janowca. Sytuacja wygląda nieco inaczej na obszarach na prawym brzegu Wisły, zwłaszcza w świetle opublikowanych ostatnio wyników badań cmentarzyska i osady w Puławach-Włostowicach oraz osady w Nieszawie Kolonii, pow. opolski. W Puławach-Włostowicach najmłodsze groby kultury przeworskiej datowane są na fazę B_2/C_1-C_{1a} . W świetle materiałów pozyskanych na osadzie w fazie C_2 obszar ten był natomiast zamieszkiwany przez ludność kultury wielbarskiej, w późnym okresie wpływów rzymskich i we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów powraca tu osadnictwo kultury przeworskiej. Warto jednak odnotować, że chronologia najmłodszej fazy osadnictwa przeworskiego opiera się tu na materiałach datowanych ramowo na fazy C_2-D_1 ¹⁸. Z kolei z osady w Nieszawie Kolonii nie pozyskano materiałów kultury wielbarskiej, a materiały kultury przeworskiej są tu datowane na fazy $B_2, B_2/C_1-C_{1a}$ oraz C_2-D_1 ¹⁹. W tym miejscu należy wspomnieć o odnoszonym do fazy D_2 depozycie bursztynu z miejscowości Basonia, pow. opolski, oddalonej o ok. 2 km od wspomnianej osady w Nieszawie Kolonii²⁰.

Kultura przeworska zanika w pierwszej połowie V wieku. Niemniej, z terenów środkowej Polski, Wielkopolski i Kujaw znane są materiały (głównie znaleziska luźne) o chronologii sięgającej początków VI, a w wypadku Kujaw nawet VII wieku, świadczące zapewne o przetrwaniu niewielkich grup ludności „postprzeworskiej”²¹. Natomiast w południowej i południowo-wschodniej części dzisiejszej Polski w tym czasie pojawia się już osadnictwo słowiańskie, którego najstarszy horyzont datowany jest na schyłek V i początki VI wieku²². W ciągu kolejnych dwóch stuleci Słowianie zasiedlili również Mazowsze i Podlasie oraz rozległe obszary położone między Wisłą a Łabą²³. Z terenów położonych w najbliższym sąsiedztwie Janowca najstarsze materiały związane z osadnictwem słowiańskim, datowane nie wcześniej niż na 2. połowę VII wieku, znane są z położonego po prawej stronie Wisły stan. 3 w Puławach-Włostowicach²⁴, w linii prostej oddalonego od Janowca o ok. 11 km. Z kolei na

¹¹ A. BITNER-WRÓBLEWSKA 2001, 50–52; 2007, 220; J.A. PRASSOŁOW, K.N. SKVORTSOV 2020, 55, 63; tam dalsza literatura.

¹² Por. V. KAZAKEVIČIUS 1993, 103, ryc. 166:4.

¹³ Por. N. ÅBERG 1919, 125, ryc. 180–183; B. KONTNY 2010, 322–326, ryc. 1, 2.

¹⁴ Kwestia pseudokuszwatej konstrukcji zapinek szczeblowych została szerzej omówiona na przykładzie materiałów z cmentarzyska grupy elbląskiej w Nowince, pow. elbląski (B. KONTNY 2010).

¹⁵ W. NOWAKOWSKI 1996, 54, tabl. 18:14, 107; J. KOWAŁSKI 2000, 220–224; M. RUDNICKI 2008, 296–298, ryc. 12.

¹⁶ H.-J. BRACHMAN 1983, 42, ryc. 13:b; H.-U. VOSS 1991, ryc. 2; T. RAKOWSKI 2013, 227–228, ryc. 2, 3.

¹⁷ M. MAĆCZYŃSKA 2019, 55–58.

¹⁸ B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2018, 628–630.

¹⁹ M. STASIAK-CYRAN 2016, 83–85.

²⁰ Por. A. KOKOWSKI 2010, 310–311; M. STASIAK-CYRAN 2017; tam dalsza literatura.

²¹ Por. M. MAĆCZYŃSKA 1999; 2005; 2019, 51–52; B. KONTNY 2017, 128–130; M. RUDNICKI, M. RUDNICKI 2020; S. MIŁEK 2020; tam dalsza literatura.

²² Por. K. GODŁOWSKI 1979; M. PARCZEWSKI 1988; 2003, 193, ryc. 6; R. NIEDŹWIĄDEK 2009, 367–368; B.S. SZMONIEWSKI 2016, 30–31; tam dalsza literatura.

²³ W. SZYMAŃSKI 1987, 364–370; M. DULINICZ 2005.

²⁴ P. LIS 2018, 695–696.

interesującym nas stan. 3 w Janowcu znaleziono wspomniane na wstępie fragmenty dwóch bransolet z trąbkowatymi zakończeniami, które z pewnymi zastrzeżeniami można datować ramowo na VII–VIII wiek. Zapewne wiążą się one już z najstarszym horyzontem osadnictwa słowiańskiego, chociaż poza nimi nie pozyskano tu dotychczas innych materiałów mogących jednoznacznie świadczyć o tak wczesnym osadnictwie słowiańskim²⁵.

Trudno zatem jednoznacznie określić kontekst kulturowy omówionych wyżej znalezisk. Wprawdzie chronologię zapinki typu *Dollkeim-Kovrovo* można częściowo korelować z najmłodszą fazą osadnictwa przeworskiego, a zapinki szczeblowej z najstarszą fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego, to jednak należy zaznaczyć, że wspomniane fazy zasiedlenia stanowiska wyznaczono na podstawie znalezisk luźnych o stosunkowo szerokiej chronologii. Jak się wydaje, niezależnie od sytuacji kulturowej na omawianym obszarze, ściśle ograniczony obszar występowania zapinek typu *Dollkeim/Kovrovo* i zapinek szczeblowych zdaje się przemawiać za interpretowaniem omówionych wyżej znalezisk jako śladów przemieszczania się niewielkich grup ludności zachodniobałtyjskiej szlakiem wiodącym wzdłuż Wisły. Przesłankami mogącymi wzmocnić tę hipotezę mogą być też inne pojedyncze, odosobnione wyroby o proveniencji zachodniobałtyjskiej, jak wspomniane wyżej zapinka szczeblowa z warszawskiego Wawra, czy też odnoszony do fazy D₂ depozyt bursztynu z Basonii. Warto tu również wspomnieć o zapince płytowej odkrytej przypadkowo w miejscowości Rajszew, pow. legionowski, która zapewne trafiła tam z obszaru grupy olsztyńskiej²⁶. Znaleziska te mogą świadczyć o zaangażowaniu ludności bałtyjskiej w handel bursztynem również na etapie transportu surowca na południe, na co zapewne miały wpływ przemiany osadnicze, związane z zanikiem kultury przeworskiej i wielbarskiej oraz pojawieniem się Słowian. Być może rejestrowane wzdłuż Wisły zabytki proveniencji zachodniobałtyjskiej są materialnym potwierdzeniem utrzymywania dalekosiężnych kontaktów przez odnotowanych w źródłach pisanych Estiów²⁷.

Grzegorz Kuś
Stowarzyszenie Przyjaciół
Państwowego Muzeum Archeologicznego
ul. Długa 52 – Arsenal
PL 00-241 Warszawa
grzechukus@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7395-3820>

Received: 23.12.2020 / Revised: 23.02.2021 / Accepted: 23.04.2021

²⁵ Fragment jednej z bransolet znaleziono na powierzchni, natomiast drugiej, zapewne na złożu wtórnym, w stropie zasypiska obiektu datowanego na XI–XII wiek.

²⁶ P. DULĘBA, M. WOJŃSKA 2020.

²⁷ Chodzi o cytowany przez Kasjodora list Teodoryka Wielkiego do Hestiów/Estiów, nie ma jednak pewności, czy wzmianka Kasjodora odnosi się do autentycznego listu Teodoryka (por. J. KOLENDO 1998, 137).

BIBLIOGRAFIA

- ÅBERG N. 1919: *Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit*, Uppsala-Leipzig.
- ALMGREN O. 1923: *Studien über Nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Mannus-Bibliothek 32, Leipzig².
- BITNER-WRÓBLEWSKA A. 1992: *Cross-Bow Brooches from the Eastern Baltic Basin in the Early Migration Period. The Import of Ideas or Objects?*, [w:] B. Hårdh, B. Wyszomirska-Wertbart (red.), *Contacts across the Baltic Sea during the Late Iron Age (5th–12th centuries)*. Baltic Sea Conference, Lund October 25–27. 1991, University of Lund Institute of Archeology, Report Series 43, Lund, 27–36.
- BITNER-WRÓBLEWSKA A. 2001: *From Samland to Rogaland. East-West connections in the Baltic basin during the Early Migration Period*, Warszawa.
- BITNER-WRÓBLEWSKA A. 2007: *Zmierzch kultury bogaczewskiej i jej relacje z grupą olsztyńską*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji*, Warszawa, 26–27 marca 2003, Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa, 219–237.
- BRACHMANN H.-J. 1983: *Die Funde der Gruppe des Prager Typs in der DDR und ihre Stellung im Rahmen der frühslawischen Besiedlung dieses Gebietes*, „Slavia Antiqua” XXIX, 23–64.
- DULĘBA P., WOJŃSKA M. 2020: *Unikatowa zapinka z Rajszewa, pow. legionowski. Przyczynek do studiów nad sytuacją kulturową w okresie wędrówek ludów na Mazowszu*, WA LXXI, 400–405.
- DULINICZ M. 2005: *Najstarsza faza osadnictwa słowiańskiego w północnej części Europy Środkowej*, [w:] P. Kaczanowski, M. Parczewski (red.), *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji*, Kraków, 19–21 listopada 2001, Kraków, 513–526.
- GODŁOWSKI K. 1979: *Z badań nad rozprzestrzenieniem się Słowian w V–VII w. n.e.*, Kraków.
- JAKUBCZYK I. 2014: *Die eingliedrigeren Fibeln der Almgrens VI. Gruppe in der Przeworsk-Kultur – Fibeln des Typs A 158*, RArch. NS 5–6 (2013–2014), 113–218.
- KAZAKEVIČIUS V. 1993: *Plinkaigalio kapinynas. Monografija*, „Lietuvos archeologia” 10, 3–181.
- KAZANSKI M. 2013: *Water Routes from the Baltic to the Black Sea and Northern Barbarians in the Migration Period*, [w:] I. Khrapunov, F.-A. Stylegar (red.), *Inter Ambo Maria. Northern Barbarians from Scandinavia to the Black Sea*, Kulturhistoriske rapporter 15, Kristiansand-Simferopol, 154–176.
- KOKOWSKI A. 2010: *Nieznaną część skarbu bursztynu z Basonii*, [w:] A. Urbaniak et alii (red.), *TERRA BARBARICA. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina, II, Łódź-Warszawa, 309–313.
- KOLEKCJA... 1995: *Kolekcja Katedry Archeologii Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie, część I*, Katalog archeologicznych zbiorów pozamuzealnych 3, Warszawa.

- KOLENDO J. 1998: *Napływ bursztynu z północy na tereny Imperium Rzymskiego w I – VI w. n.e.*, [w:] J. Kolendo, *Świat antyczny i barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością*, tom I, Warszawa, 131–140.
- KONTNY B. 2010: *Odwrotna strona medalu czyli w kwestii konstrukcji zapinek szczelbnych słów kilka*, [w:] A. Urbanik et alii, (red.), *TERRA BARBARICA. Studia ofiarowane Magdalenie Mączynskiej w 65. rocznicę urodzin*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina, II, Łódź-Warszawa, 321–331.
- KONTNY B. 2017: *How Did Amber Come to the Pontic Area in the Migration Period?*, [w:] M. Matera, R. Karasiewicz-Szczypiorski (red.), *The Crimea and the Northern Black Sea Coast in Archaeological Research 1956–2013*, ŚWIATOWIT Suppl. Series C: Pontica et Caucasia I, Warszawa, 121–138.
- KOWALSKI J. 2000: *Chronologia grupy elbląskiej i olsztyńskiej kręgu zachodniobałtyjskiego (V–VII w.). Zarys problematyki*, *Barbaricum* 6, Warszawa, 203–266.
- LIS P. 2018: *Osadnictwo wczesnośredniowieczne*, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska, *Puławy-Włostowice. Wielokulturowe stanowisko z zachodniej Lubelszczyzny*, Lublin, 660–711.
- MADYDA-LEGUTKO R. 1987: *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, B.A.R. Int. Series 360, Oxford (1986).
- MĄCZYŃSKA M. 1999: *Schyłkowa faza kultury przeworskiej*, [w:] A. Kokowski (red.), *Kultura przeworska*, Kultura przeworska IV, Lublin, 25–53.
- MĄCZYŃSKA M. 2005: *Zanik kultury przeworskiej*, [w:] P. Kaczanowski, M. Parczewski (red.), *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji, Kraków, 19–21 listopada 2001*, Kraków, 157–163.
- MĄCZYŃSKA M. 2019: *Faza C₃ w kulturze wielbarskiej – próba wyróżnienia*, WA LXX, 43–63.
- MILEK S. 2020: *New Evidence for the Migration Period in the Central Prosna Basin*, [w:] A. Bursche, J. Hines, A. Zapolska (red.), *The Migration Period between the Oder and the Vistula*, 592–624.
- NIEDŹWIADEK R. 2009: *Nie tylko Czwartek. Odkrycie wczesnośredniowiecznej (poł. V–VI w.) ziemianki w Śródmieściu Lublina*, [w:] H. Taras, A. Zakościelna (red.), *Hereditas praeteriti. Additamenta archaeologica et historia dedicata Ioanni Gurba Octogesimo Anno Nascendi*, Lublin, 361–369.
- NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2018: *Materiały osadowe kultury przeworskiej i wielbarskiej*, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska, *Puławy-Włostowice. Wielokulturowe stanowisko z zachodniej Lubelszczyzny*, Lublin, 600–640.
- NOWAKOWSKI W. 1996: *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und sein Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt*, Veröffentlichung des Vorgesichtlichen Seminars Marburg, Sonderband 10, Marburg-Warszawa.
- PARCZEWSKI M. 1988: *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław.
- PARCZEWSKI M. 2003: *Wczesnosłowiańskie odkrycia w Bachórze, pow. Rzeszów*, [w:] Z. Woźniak, J. Gancarski (red.), *Polonia Minor Medii Aevi. Studia ofiarowane Panu Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, Kraków-Krosno, 191–209.
- PRASSOLOV J.A., SKVORTSOV K.N. 2020: *Schönwarling/Skowarcz and Dollkeim/Kovrovo-Type Crossbow Fibulae in Sambiian-Natangian Culture Area*, „Archaeologia Baltica” 27, 51–65.
- PROCHOWICZ R. 2001: *Bałtowie nad Orzem? Zapinka z pełną pochewką z Tomaszów na Mazowszu*, [w:] W. Nowakowski, A. Szela (red.), *Officina archaeologica optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, ŚWIATOWIT Suppl. Series P: Prehistory and Middle Ages VII, Warszawa, 175–178.
- RAKOWSKI T. 2013: *Znalezisko bałtyjskiej zapinki szczelbnej z warszawskiego Wawra*, WA LXIV, 227–233.
- RUDNICKI M. 2008: *Bemerkungen zur Entwicklung von Armbrustsprossenfibeln aus dem Territorium der Olsztyn-Gruppe. Erste Feststellungen*, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska et alii (red.), *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period II*, Monumenta Studia Gothica V, Lublin, 291–302.
- RUDNICKI M., RUDNICKI M. 2020: *Kujawy (Central Poland) between Antiquity and Middle Ages*, [w:] A. Bursche, J. Hines, A. Zapolska (red.) *The Migration Period between the Oder and the Vistula*, 469–499.
- SKVORZOV K. 2007: *Das Gräberfeld der römischen Kaiserzeit von Bolšoe Isakovo (ehemals Lauth, Kreis Königsberg). Katalog der Funde aus den Grabungen 1998 und 1999*, „Offa” 61/62 (2004/05), 111–219.
- STASIAK-CYRAN M. 2016: *Charakterystyka osady w Nieszawie Kolonii w świetle analizy źródeł archeologicznych i badań interdyscyplinarnych*, [w:] M. Stasiak-Cyran (red.), *Nieszawa Kolonia stanowisko 5, powiat Opole Lubelskie. Interdyscyplinarna monografia osady z okresu rzymskiego*, Lublin, 10–87.
- STASIAK-CYRAN M. 2017: *Skarb bursztynu odkryty w Basonii (pow. opolski, woj. lubelskie)*, [w:] A. Bursche, K. Kowalski, B. Rogalski (red.), *Barbarzyńskie tsunami. Okres Wędrówek Ludów w dorzeczu Odry i Wisły / Barbarian tsunami. Migration Period between the Odra and the Vistula*, Warszawa-Szczecin, 117–118.
- SZMONIEWSKI B.S. 2016: *Early-Slavic culture*, [w:] M. Trzeciecki (red.), *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the Early Middle Ages 5: 500 AD – 1000 AD*, Warszawa, 22–73.
- SZYMAŃSKI W. 1987: *Próba weryfikacji datowania zespołu osadniczego ze starszych faz wczesnego średniowiecza w Szeligach, woj. płockie*, APolski XXXII/2, 349–374.
- TISCHLER O. 1879: *Ostpreußische Gräberfelder III*, „Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft” XIX (1878), 159–268.
- TISCHLER O., KEMKE H. 1902: *Ostpreussische Altertümer aus der Zeit der grossen Gräberfelder nach Christi Geburt*, Königsberg i. Pr.

Voss H.-U. 1991: *Das Fragment einer baltischen Armbrustsprossenfibel von Seetz, Kr. Perleberg, „Ausgrabungen und Funde“* 36/6, 295–300.

BALT BROOCHES FROM JANOWIEC ON THE VISTULA RIVER

SUMMARY

The artefacts presented were found at site no. 3 (AZP 76-75/47) in Janowiec in the commune of Janowiec, Puławy County, located on a sandy terrace closing the Vistula River valley from the north-west. At the foot of the terrace, below the site, flows a small watercourse, which the locals call “Nieciecz”; it feeds the Plewka River, which has its confluence with the Vistula above Janowiec. The current bed of the Vistula River is about 2 km from the site (Fig. 1).

The site, which can be described as a multicultural settlement, was discovered in 1981 during a surface survey conducted as part of the Archaeological Record of Poland; since 2016, fieldwalking and excavations have been regularly carried out at the site. Apart from isolated sherds of Trzciniec Culture pottery, the site also yielded Przeworsk Culture material, the oldest of which can be dated to phase A3, and the most numerous can be attributed to phases B2 and B2/C1–C1a. The youngest settlement horizon of the Przeworsk Culture is marked by a brooch of Almgren type 158, which can be classified as the *Jakuszowice* variant (according to I. JAKUBCZYK 2014), and a belt buckle similar to type H12 in the classification of R. MĄDYDA-LEGUTKO

(1987). Fragments of the two brooches of Balt provenance, discussed in the article, can be dated to the later sections of the Early Migration Period and to the Late Migration Period. The beginning of early Slavic settlement is marked by fragments of bracelets with trumpet-shaped, ornamented terminals, which, with some reservations, can be dated to the 7th–8th century, as well as by late Avar belt fittings, dated to the 8th/9th century. The youngest early medieval artefacts can be dated to the 12th–13th century. During the excavations, modern period material was also recovered.

The first of the finds discussed here is a copper-alloy fragment of a fibula with solid catchplate (Fig. 2:a,b). The fibula belongs to the *Dollkeim/Kovrovo* type, distinguished by A. Bitner-Wróblewska. Brooches of this type are mainly associated with the West Balt circle, where they are the most numerous. They are also known from Pomerania, Bornholm, Öland, Gotland and Finnish areas. One specimen was also found in Tomasz, Ostrołęka County, and in an unspecified locality in the Dnieper River basin. In the West Balt circle, *Dollkeim/Kovrovo*-type brooches are dated to the later stages of phase D and the beginning of phase E of the Migration period. The second find from Janowiec is a copper-alloy fragment of a spring from a rung brooch of a “pseudo-crossbow” construction (Fig. 2:c,d). Brooches of this type are found almost exclusively in the Balt areas, where they mark the developed stages of phase E of the Migration period.

The finds from Janowiec can probably be regarded as signs of movement of small groups of West Balt people along the Vistula River.

Translation: Kinga Brzezińska

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”, (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowoschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniá Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniá po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materialy Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materialy Starożytné”, Warszawa
MSiW	– „Materialy Starożytné i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materialy i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materialy Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materialy Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RGa	– Reallexikon der Germanischen Altertumskunde: 1. wyd.: J. Hoops (wyd.), tomy 1–4 (K. J. Trübner, Straßburg 1911–1919), 2. wyd.: H. Jankuhn, H. Beck i in. (wyd.), tomy 1–35 (de Gruyter, Berlin-New York 1973–2007).
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	– „Rossijskaá arheologíá” (Российская археология), Moskva
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	– „Sovetskaá arheologíá” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZfE	– „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 899
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2021. Wydanie I. Nakład 350 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa